

Протојереј др Александар Шмеман,
проф. Академије св. Владимира, Њујорк

ИЗНАД „ЛЕВИЧАРСТВА” И „ДЕСНИЧАРСТВА” У РЕЛИГИЈИ

Говорећи о савременој кризи у религији, или, тачније, о кризи религије у савременом свету, све би се могло свести на један основни проблем: на неки дубоки, стварно свеобухватни расцеп у самој религиозној свести. Раније, у току многих векова — почев још од времена Ренесансе, тај расцеп је зјапио између религије, с једне стране, и друштва које се све више удаљавало од религије, с друге стране.

Насупрот религији, тојест Цркви као религиозној установи, стајало је овоземаљско друштво које се постепено отуђивало од сваке религиозне установе. Другим речима, почев, открилике од 18. века, постоје један према другом два противничка табора: религиозни и секуларни (световњачки). Секуларни табор, иако и није увек анти-религиозан, сматрао је, у сваком случају, да је слободан од било какве религиозне принуде и обавезе. И управо у току тих последњих векова створиле су се те две основне политичке и психолошке категорије, које смо навикли да називамо, не размишљајући о смислу тих речи, „левичарска” и „десничарска”.

Није важно како су историјски настали ови називи. Важно је то да су они стварно постали најважнији симболи према којима се дели свет политике. „Десничарско” је све оно што је на страни постојећег поретка, све оно што се труди да сачува вредности из прошлости, традиције итд. Али, изнад свега, десничарски менталитет види друштво као неизмениво устројство, исто тако и културу, као да су засновани на вечним и зато неприкосновеним идејама и појмовима. Један од првих класичних представника „десничарске” идеологије, која постоји и до данас, био је Енглез Берк, писац (с краја 18. века) знаменитих „Размишљања о француској револуцији”. Он је први осетио и дефинисао природу нове поларизације у човечијем сазнању — између патетичне љубави према поретку, јерархији и традицији, с једне стране, и патетичне љубави према промени, реформама, и према сталном, ако је потребно, и револуционарном расту друштва, с друге стране. Берк је схватио сву ову нову дијалектику „десничарства” и „левичарства”, дијалектику која се с нарочи-

том силом појавила у француској револуцији 1789. г. Та револуција избила је као прва у историји грандиозна појава **левичарског заноса**. Тај занос је, пре свега, у одрицању свега старог: државног устројства који је заснован на принципу власти **озго**, од Бога, у одрицању друштва које је засновано на принципу јерархије, као и у одрицању културе која је заснована на принципу **елите**. Насупрот свему овом **старом**, које потиче из дубине векова и заснивао је на очигледности прејемства у традицији, француска револуција је истурила идеју апсолутне промене, револуционарног скока у непознато, који има за циљ идеалну будућност, будућност засновану на паролу „слобода, једнакост и братство”. Али, као што се зна, такав нови идеални поредак револуција није могла да успостави, него је, напротив, саму себе утопила у крви терора и изазвала је појаву противтеже самој себи — нови „десничарски” поредак — Наполеона, Рестаурацију краљевине итд.

Као утук „левичарској” идеологији створила се на тај начин „десничарска”, и то као резултат размишљања о недавно минулој катастрофи Револуције. И од тог времена, дијалектиком борбе између та два политичка, а и дубље од политичких, духовна менталитета, јасан је развој европског света. Као што „левичарски” табор у Револуцији није успео да угуши „десничарски”, тако исто и у победи Наполеона и Рестаурације „десничарство” није успело да забрани левичарску машту.

За нас је важно то да се у овој дијалектици **религија**, а то значи **хришћанство** — наша испочетка у потпуности и, тако рећи, природно у **десничарском** табору. То је природно, на првом месту, зато што је сама хришћанска црква у великој мери створила ову културу и ово друштво, против које се дигло све што је **левичарско**. Међутим, та држава и то друштво које је страсно порицала левичарска патетика — од француских јакобинаца до Маркса и савремених револуционара свих врста и боја — та држава и то друштво били су органски, хиљадама нити, везани са хришћанством и Црквом, са хришћанском традицијом и хришћанским вредностима. Чак и онда када су држава и друштво, на пример, под Петром Великим у Русији, желели да ограниче власт и привилегије Цркве, када су тежили ка све више „секуларизованој” култури, — ипак у дубини је та веза између Цркве и друштва била нераскидива. Као што је Петар I веровао да је он цар **по милости Божјој**, као и да његова власт није од људи, тако и култура — и поред све своје „секуларизованости” — наставила је да чува своју древну хришћанску традицију. Зато, понављам, укључивање Цркве у **десничарски** табор било је природно и очигледно. Не само споља, због својих привилегија, него и изнутра она је била на страни тога света, тога поретка, тог погледа на свет, коме је претило уништење од радикалног левог покрета. Зато су у штићењу тог „десничарског” света били сагласни и римокатолицизам и православље и протестантизам. А с друге стране, због тог органског савеза између „десничарства” и хришћанства, сви левичари су заузимали све радикалнији став против религије. У њиховим очима Црква је била на страни богатих против сиромашних, на страни експлоататора, неправде, насиља, ситости. Ето, упрошћено говорећи,

каква је била реакција левичарског табора на савез између Цркве и десничарства. Управо зато је тако важно увидети значај садањег раскида тога савеза, раскида који у многим одређује судбину религије у савременом свету.

Црква је исконски и природно стала на страну „деснога“ табора и то је природно зато што је Црква „оформила“ тај десничарски свет дајући му његове дубинске вредности. Зато је било природно за Цркву да стане против рушилачких сила левице. Али је исто толико разумљиво због чега је „левичарски“ табор, устајући против старог „десничарског“ света, истовремено устао и против Цркве, против религије. И што је наглашеније било изједначење хришћанства са „десничарством“, утолико је жешће постајало антирелигиозно расположење „левичарског“ табора. Није, дакле, случајно да се порицање религије, као снаге која највише „отуђује“ човека од самог себе, нашло у центру марксизма. Није случајно да је борба са религијом уписана на заставе скоро свих револуција. Али зато је веома значајно и достојно пажљивог изучавања постепено настајање, унутар самог хришћанства и саме Цркве, левичарског покрета. Тај покрет, како видимо, и данас не престаје да јача.

У 19. веку, после револуционарног лома у Европи, само ретки гласови су позивали Цркву да преиспита свој положај у свету и историји. Али ти гласови или су били заглушени, или су наставили да брбује али само изван Цркве. Такав је био случај са чувеним опатом Ламенне-ом, који је иступио из Римокатоличке цркве, а тако је било и са многим другим критичарима.

Године 1849, после револуције у претходној години, која је протутњала као олуја широм целе Европе, папа Пије IX издао је свој чувени „Силлабус лажних мишљења“, у којем је с висине папског престола осудио фактички све токове савремене мисли и науке и, углавном, сваки покушај ма и најмањег преиспитивања друштвеног и државног устројства. Почетком овог века, исто толико громогласно био је осуђен од стране Римокатоличке цркве такозвани модернизам, покрет који је имао за циљ да преиспита главне основе римокатоличког учења. А после другог светског рата био је осуђен и покрет католичких социјалиста. Изгледало је да су „десничарска“ оријентација и конзерватизам — богословски, политички и културни — непоколебиви, јасни сами по себи и не подлежу никаквом преиспитивању.

Али погледајмо на „духовну“ карту хришћанства данас. Ватиканских сабор, с почетка шездесетих година, био је права експлозија унутар римокатолицизма, експлозија теолошка, духовна, ако хоћете. Али што је најважније од свега, он је испољио с невероватном силовитошћу левичарски заокрет унутар западног хришћанства. Десетине католичких теолога почело је, као сасвим природно, да бране левичарску идеологију и да величају револуцију, као што им је некад било природно да бране савез краљевских престола и папског трона уз проклетства на револуционарне паролe о слободи, једнакости и братству. Почели су проглашавати Мао Це Тунга и Че Гевару за малтене носиоце еванђелског идеала у изградњи друштва. То исто видимо и унутар протестантизма. „Светски савет цркава“, у којем је

учлањено преко две стотине протестанских и православних цркви, у последње време је отворено стао на страну левичарских, револуционарних токова и покрета у целом свету. На његовим скупштинама и конференцијама жигоше се капитализам а хвали се социјализам. Његови предводници и идеолози отворено изобличавају „Запад”, а одобравају било какво скретање „на лево” ма где у свету. Али како се могло очекивати, то левичарско пресалдумивање унутар хришћанских цркви изазвало је реакцију. Као противтежа, појавило се и јаче крило тзв. „интегризма”, тј. одбране „десничарства” у свим његовим видовима, уз пропратно одбијање свега „левичарског” и чак свега „савременог”. За овај тип хришћана већ је свака „савременост”, без изузетка, ђаволска варка. Овај свет тоне и из њега треба што пре побећи. Ближи се крај света, наступа апокалипса и већ ништа није достојно да буде спасено. На тај начин „левичарски” фанатизам изазива „десничарски” фанатизам. И управо та раздвојеност, тачније, тај страшни расцеп у хришћанској свести, и чини саму срж религиозне кризе. Суштина те кризе је у томе да се хришћанска свест некако изнутра сама предала на милост и немилост двеју главних идеологија које царују у данашњем свету. После многовековног потпуног стапања са десничарским табором, сада многи желе исто такво стапање Цркве али сада са левичарским табором. А све ово значи да сами хришћани некако немају свој одговор, своју оријентацију у сложеном и пуном противречности свету, па сад и они као стадо срљају за туђим вођама, уверавајући сами себе и друге да је тек овај правац истинско хришћанство. Понављам да је ова чињеница — ова предаја — догађај од првостепене важности и, што је најглавније, догађај који се није десио случајно. То показује да се у дубини саме хришћанске свести нешто извитоперило и да се скрпило некако издвојено хришћанско схватање света које већ зависи од спољних светских идеологија и философија. Ишчезло је оно најглавније осећање независности хришћанске свести од променљивих идеологија овога света. Ето зашто је потресна чињеница да се сама Црква данас поделила, исто као и цео свет, на „десничаре” и „левичаре”, па сад и она говори са два речника — „десничарским” и „левичарским”, као да Црква нема свој сопствени језик, свој речник. Ја сам убеђен да овде лежи центар главног проблема и док он не буде решен у крилу хришћанства, оно неће моћи да поново задобије место које је имало раније у свету.

Треба да схватимо, пре свега, да сама појава тих двеју категорија, „левичарске” и „десничарске”, тих категорија које су по садржини дубље од чисто политичких појмова, уопште није случајна у западном свету који је поникао из хришћанства, него у неку руку та појава је била могућа само у оваквом свету, јер она израста из самих корена хришћанскога света.

Заиста, ни једна цивилизација, ни једно друштво, сем оних који су историјски и духовно везани за хришћанство, не знају за тај расцеп унутар самог себе. И то је стога што у неком дубоком смислу та оријентација коју условно и симболички називамо „десничарском”, као и она коју називамо „левичарском”, има свој корен у библијском схватању света, човека и, што је најглавније, историје.

Већ у самој Библији — и у томе се она коренито разликује од других идеолошких теорија — свет и живот човека виде се као историја. На пример, грчка философија уопште не зна за појам историје. Она зна само за циклично време, само за вечно понављање природних циклуса, рађања, цветања и умирања. И за њу је највећа мудрост у унутарњем потчињењу човека том неизменивом устројству природе.

Међутим, у Библији поредак космоса и природе, с једне стране, и живот човека, с друге, не поклапају се. Човеку не само да је дата власт над природом, него је њему дано и задано да у времену оствари неку високу замисао о њему самом, да стреми ка неком завршном и вишем циљу. Зато се ту време претвара у историју, у развој, у сукоб и борбу, јер сам појам историје подразумева борбу, а то значи: расцеп и дијалектику.

Ствара се друштво, држава, култура, али по библијском опису одмах се у њима јављају и пророци који шибају њихове недостатке, гражећи од њих покајање, промену и преиспитивање свих њихових вредности. И тако то иде током свих векова — с једне стране, напрегнуто спајање конзервативних снага, оних снага које су за чување реда и поретка, снага које бисмо ми данас назвали „десничарским“, а с друге стране имамо снаге које ред и поредак стављају под знак питања, снаге које бисмо ми данас звали левичарским. И тако, најзад, унутар моћне Римске империје, која је остварила у себи синтезу између велике хеленске културе и римске државности, — у време апотеозе реда и поретка у тој империји, јавило се чудно и нечувено учење: на крсту распети бескућни учитељ је Господ и Цар света, Судија свих људи. А следбеници тога Учитеља одбијају да зову римског императора господом и Богом и стављају под знак питања читаву срећну установу величанствене Римске империје.

Говорећи духовно, психолошки (а не политички, јер први хришћани нису имали никакву политичку доктрину) хришћанство се јавља у Римској империји као снага коју бисмо ми данас назвали левичарском, јер је римска државна власт у току два столећа гоњила хришћане као рушитеље поретка и разбијаче друштвеног устројства. Управо зато што су хришћани обарали друштвене обичаје, што су све стављали под знак питања и тиме разарали старо друштво личили су на „левичаре“ . . .

Најзад је хришћанство победило и пред њим се поклонила Империја. Сада почиње споро, понекад трагично, али и величанствено изграђивање хришћанског света, хришћанске државе, хришћанске културе. Из ранијег одречног става према паганском друштву сада се рађа потврдан став, али само порицање је укорењено у жељи за савршеним животом, за савршеним друштвом. Другим речима, у овом постепеном изграђивању и расту хришћанство и Црква објективно постају „десничарска“ снага у друштву. Али ово није била нека чудна и неочекивана метаморфоза хришћанства, то није издаја свог ранијег надахнућа, него је то дијалектика која се од почетка налази у самој хришћанској вери. И ово из разлога што су и друштво и држава и култура — од Бога и под Богом — па верници, с једне стране, могу да узму учешће у њиховој изградњи, а, с друге стране, треба

да их оцењују и мере апсолутним мерилима Еванђеља. Црква је „у овом свету, али није од овога света”.

У овом свету она је позвана да учествује у животу друштва, али да учествује на тај начин да овоземаљски живот причести надземаљском лепотом и савршенством Царства Божјега које је Христос открио људима . .

Тако је дијалектика „десничарства” и „левичарства” од почетка у самом хришћанству. И управо та дијалектика одређује ход нове историје, као и напрегнутост, дубину и крајности у њој. Може се рећи да сама вера и само Еванђеље сваки час пробија неки отвор у човековој свести и кроз тај отвор се улива у историју и живот жеђ за нечувеним, за немогућим савршенством — машта о Царству Божјем . . . И та жеђ остаје чак и онда када вера нестане из људи. Шта је управо „левичарство” ако не помахнитала истина која се још није откинула од својих хришћанских коренова и од свога библијског надахнућа, помахнитала истина о човековом призиву ка савршенству. И та „левичарска” машта не би била тако моћна у историји ако не би имала такав дубоки извор. Исто тако не би ни „десничарство” било тако моћно у свету ако и оно не би израстало из одушевљења пред божанским устројством света, пред божанским поретком у свету.

Ето зашто тај сукоб међу тим два маштама није просто политика и не може бити сведен на чисто политички спор. Са хришћанске тачке гледишта треба превазићи управо ту дијалектику, извући се из те ужасне раздвојености која дави свет мржњом и крвљу.

„Десничарство” је оно што је у својој крајњој дубини укорењено у библијској интуицији космичке хармоније и поретка: **„Ти си утврдио васељену која се неће померити . . .”** А „левичарство” је оно што је укорењено такође у библијској интуицији о времену и историји, као захукталости и стремљењу ка последњем и жељеном божанском савршенству творевине: **„заборављајући прошлост, говори ап. Павле, ја стремим ка оном што је напред . . .”** Међутим, цела ствар је у томе да су обе те идеје, обе те интуиције, по речима једног француског мислиоца, „хришћанске истине које су полуделе”, јер су се оне обадве, иако на разни начин, одрекле и одвојиле од свог религиозног, хришћанског корена, поставши, по речима Ничеа, „људске, сувише људске”, и тако су истовремено постале и опасне за човека, јер подстрекавају на мржњу, рушење и заслепљеност. Како се то десило? Одговарајући на ово питање, ми авај, не можемо а да не признамо и кривицу хришћана, хришћанску одговорност за то, јер ни само хришћанство, ни сама Црква није задржала, није сачувала у себи ону основну „антиномију”, тј. оно духовно спајање и синтезу двеју противположености, што чини саму основу хришћанске вере. Та антиномија се састоји у томе да се истовремено тврди да је основа „космичког реда” божанска, пошто је Богом створена, али и даје тај исти „космички поредак” пао у несавршенство и стога је призван да се преобрази и усаврши. Свет је од Бога и Божји, али истовремено се тврди да „свет у цлу лежи”. Овај свет треба спасавати, али са овим светом треба се и борити. Могли би се наћи безброј оваквих

„антиномија”, али, понављам, те антиномије уствари и чине исконски доживљај хришћанства пред тајном космоса. А то значи да хришћанство, с једне стране, увек тврди да земља и историја имају некакву божанску неизменивост у својој **основи**, а с друге стране, тврди да нам је урођено незаситиво стремљење и жеђ: „покажите ревност за веће благодатне дарове, па ћу вам показати још бољи пут”. Али, нажалост, десило се то да је, на првом месту, некако пресахла и ослабила ова друга интуиција, она исконска жеђ за савршенством. Или тачније, она се усредсредила само на личност, на лично спасење, на лично усавршавање. Говорећи категоријама наше савремене свести, могло би се рећи овако: **хришћанство се одрекло историје**. Победивши Римску империју, осенивши је крстом, потчинивши је хришћанској вери, Црква је мислила да је историја у суштини завршена и да је још преостало само „у тихом и безмолвном животу” чекати крај света. И тако је настао средњевековни хришћански свет — у његовом двоструком облику — западном и источно-византијском, чија је основна психолошка и духовна црта несумњиво „**статичност**”. Тачно, сав је устремљен ка небу — свим својим симболима, целом својом уметношћу, целом својом културом: културом која је заиста велика и прекрасна. Али тај византијски свет стреми у **висине**, а не **напред**. Он говори о небу и чезне за њим, док се на земљи за њега **ништа не дешава**. Ова земља је само чекаоница за небо, и ништа више. Али на делу, у стварности, на земљи се ипак нешто дешава: тутње ратови, на власт долазе зли људи, страдају сиромаси, пате болесници, царује неправда. А Црква као да одговара на све то — трпите „јер велика је плата ваша на небесима”. И управо против те статичности, против тог устројства и света који је само номинално хришћански, у чијој сенки се крије толико много зла, почиње устанак и борба против таквог света. Црква, поистоветивши се испочетка потпуно са интуицијом, коју ми условно називамо „десничарском”, изгледа као да је препустила ону другу „левичарску” интуицију својим непријатељима, тако да је борба за већу човечност, за милосрђе и правду трагично постала борба против самог хришћанства. И ускоро та се борба усредсредила на најсуштинскију од свих идеја хришћанства: на идеју слободе и апсолутне вредности човекове личности. Ова идеја је, међутим, чисто хришћанска, чисто библијска. Она нема другога корена нити другог извора и зато је тако страшно да се у тој борби Црква толико пута нашла — макар само **наизглед** — на страни оних који ту апсолутну личност човека угњетавају и поричу.

У Западној Европи пламте ломаче инквизиције на којима сагоревају хиљаде јеретика, а на Истоку се обожава држава и царска власт, као да су из целог Светог Писма хришћани запамтили само и једино ону заповест о послушности властима. Забрањује се да ико ишта пита или да нешто истражује и, авај, забрањена је сама слобода. Пошто је уложила толико одушељења, толико љубави и труда у изграђивању хришћанског света и хришћанске цивилизације, давши им дубину и њихову истинитост, Црква као да већ не примећује њихове грехе и падове, њихову издају хришћанства изнутра. Овде је управо онај страшни извор зла, из којег је потекао отворени устанак против Бога и религије. Овде је корен савремене кризе религије.

Овде је корен оне унутарње раздвојености, која доводи до тога да се религија или једноставно стапа са различитим овоземаљским политичким идеологијама, ишчезава у њима, поистовећује се са политичким идејама, или се просто своди на зов у бекство из овога света у име искључиво личног усавршавања. Хришћанство је дошло на свет као заповест личности: **буди савршена!** Али оно је дошло и као заповест Цркви: **буди со свету, његова савест и његов суд.**

Summary

Archpriest Dr. Alexander Schmemmann

BEYOND THE »LEFTISTS« AND »RIGHTISTS« IN RELIGION

It is not so important how these two political notions of the »left wing« and the »right wing« came into usage. What is really important is the fact that the contemporary world politics is divided according to these two slogans. The rightists have the political attachment to the order and traditions of the given society, while the leftists have the pathetic love towards changes, reforms and, if necessary, even in the revolutionary way.

The crisis in the Christian religion is so deeply rooted now because both of these two mentalities (of the rightists and of the leftists) have their justifications and roots in the Bible and Christian kerygma.

The right wingers in the Church like to quote the Psalm: »Thou have established the world which will not be moved«. They like the continuity of perennial values in social life and during the Constantine establishment the Christian Church forgot the other side of the primitive Christianity which was rising against the Roman Empire, with the impetus to create new things. This insatisfaction with the things as they are (so typical for the left-wingers was from the beginning a constitutive part of the Christian message parallel with the love of order. But the European Middle and New Ages forgot this desire of perpetual perfection and remembered from the Gospel only the obedience to the earthly powers. That was the reason that the freedom loving people rose against the Church and Christianity which supported the old order of the world.

Many Western Christian theologians like to force the Church to go hand in hand with the leftist societies.

However, we Christians have our own vocabulary and goals and should not take ideals neither from the leftist nor from the rightist ideologies, but to keep simultaneously the commandments addressed to every and each person: *»be perfect like God«* and at the same time Christ's commandment to the Church: *you should be the salt for the world, its conscience and its judge.*